

İSLAMLAŞMA VE BİLGİ AKTARIMI TEMELİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLERE DAİR NOTLAR

Osman KIRKARLAR (*)

Öz

İslamlaşma ile birlikte yaşanan dünya görüşü değişikliğinin doğal bir sonucu olarak, Kur'an ve sünnet bilgisinin öğrenimini kolaylaştıran birçok değişim yaşanmıştır. Arap Yarımadası'ndan çevreye dalgalar halinde yayılan, Fars, Hint, Malay ve diğer birçok coğrafyaya nüfuz eden bilgi, Arapça temelinde yerel diller ile kaynaşmış ve etkileşime girmiştir. İslamlaşmanın beraberinde getirdiği yeni yazı sistemi ve diğer temel hususlar, İslam bilgisinin yerel dillere ve dolayısıyla insanlara aktarımını kolaylaştırırken, farklı bölgelerde gelişmiş edebiyat, sanat, mimari gibi başlıklardaki birikimi de bu yeni coğrafyalara sunmuştur. Bu çalışmada İslamlaşma ve beraberinde getirdiği değişimler Fars, Hint ve Malay coğrafyalarındaki tecrübeler esas alınarak bilgi aktarımı temelinde genel hatlarıyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Fars Coğrafyası, Hint Coğrafyası, Malay Dünyası, Alfabe.

Notes About Changes on the Basis of Islamization and Knowledge Transfer

Abstract

Within the Islamization, as a natural consequence of change in worldview, there have been various changes which eases the learning of Qur'an and Sunnah. Gradually spreading knowledge from Arab Peninsula that influences Persian, Indian and Malay geograpy; has blended and interacted with local languages on the basis of Arab language. The writing system that Islamization brought, helped the Islamic knowledge transfer to the local languages and people. It also presented the literature, art, architecture and other particular aspects which sophisticated in other regions to new geographies. In this study, Islamization and implied changes will be examined generally on the knowledge transfer basis, through the Persian, Indian and Malay experiences.

Keywords: Education, Persian Geography, Indian Geography, Malay World, Alphabet.

*) Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyasi Tarih Bilim Dalı Öğrencisi (e-posta: osmankirkarlar@gmail.com)

Giriş

Kur'an dili olan Arapçanın, ulaştığı toplumların yerel dillerine sirayet etmesi, bu toplulukların İslamlaşmayı tam manasıyla gerçekleştirerek yaşamlarının akışını İslam'a göre tanzim eder bir mertebeye koymalarından kaynaklanmıştır. Bu çalışmada İslamlaşma ile yerel dillerde meydana gelen değişimler arasındaki irtibat ve bu değişimin boyutları belli başlı İslam coğrafyaları esas alınarak incelenecektir.

Galat-ı meşhur haline gelmiş Osmanlıca yani Arabi ve Farsî unsurlar ile harmanlanmış eski Türkçe, herhangi bir siyasetçinin ya da hakanın tasarrufu ile oluşturulmuş bir lisan ya da sistem değildi. İslam'ın tebliğ edilmesi ile birlikte başlayan İslamlaşma, tüm kurumları ve dünya görüşü ile birlikte Kur'ani bir yaşamı ve yönetimi de beraberinde getirdiğinden; eğitim sisteminden, ibadet şekline, edebiyattan sanata topyekûn bir dönüşümü harekete geçirmiştir. Terminoloji'den/Istılahat'tan halkın kendi arasında konuştuğu dile, resmi yazıdan edebiyata kadar sirayet eden İslamlaşma; her alanda üst düzeyde hissedilmiştir. İslamlaşma ile birlikte Arapçanın öğrenilmesi, öğretilmesi ve bu dile verilen önem Arapçanın Kur'an-ı Kerim'in dili olması nedeniyledir. İran'dan Mezopotamya'ya, Kafkaslar'dan Türkistan'a, Hint coğrafyasından Çin ve Malay Dünyası'na kadar dil ve alfabelerde yaşanan bu entegrasyon ve dönüşüm, hemen hemen istinasız bir şekilde gerçekleşmiştir.

Uzun vadede bir toplumun Kur'ani ifadeleri kullanır hale gelmesi ve bu kelimelerin ağırlıkta olduğu cümleler kurması, bu kaynaktan ne denli beslendiği ve oradan çıkan bilgileri ne denli anlatma gereksinimi duyduğu ile alakalıdır. Bir Hadis-i Şerif'in Arapçasından yerel dile aktarımının ne kadar fazla tekrarlandığı ve bir müddet sonra tercüme gerekliliğinden o dile geçmesi o dilin İslamlaşma neticesinde geçirdiği dönüşüm ile ilgilidir. Coğrafi olarak birbirlerine komşu iki farklı topluluğun ya da ticari faaliyetler sebebiyle sık irtibat halinde olan iki toplumun lisanlarında ortak kelimelerin ve kültürel paylaşımların olması ne kadar doğal ise, Kur'ani bilgi ile o toplumun irtibatının, yerel dilde doğal bir "Kur'anileşme"yi beraberinde getirmesi de o derece doğaldır.

Toplumların İslamlaşması ile birlikte, Arabi ıstılahatın ağırlıkta bulunduğu yerel birer üslup oluşmuştur. Arap harflerinin birkaçının küçük eklemeler yapılarak dönüştürülmesiyle oluşan, yerel dillere ait sesleri ifade edebilen Arap harfli alfabeler İslamlaşan toplumların ihtiyaç duydukları sistemler haline gelmiştir. Düşünce, eğitim, savunma ve yönetimin istikameti bu alanların ifade ediliş biçimlerini de doğrudan etkilemiştir.

Hint coğrafyasında ortaya çıkan Urdu ve Arwi (Buhari, 2009) alfabeti, Malay coğrafyasındaki Cava alfabeti, İran'daki Fars alfabeti -birçok alfabeye örnek teşkil edecektir-Türkistan'daki diller için ortaya çıkan alfabeler ve Osmanlı alfabeti, Osmanlı coğrafyasında Arnavutların kullandığı alfabe, Boşnakların kullandığı Bosna Arap alfabeti yani Arebica, Afgan coğrafyası Peştun bölgesindeki Peştü alfabeti, Huilerin Çinceyi yazmak için kullandıkları Xiao'erjing alfabeti, Afrika'daki Berberi, Sevhili ve Hevsa dilleri için oluşturulan alfabeler (Ertem, 1995) ve İslam coğrafyasındaki diğer birçok dil için zaman içinde oluşturulmuş alfabeler Arap alfabeti temelinde yerel diller için geliştirilmişlerdir.

1. İslamlaşmayı Sağlayan Kanalların Genel Bir Değerlendirmesi

İslam'ın doğuşu ile birlikte Arap Yarımadası'ndan yakın çevresine yayılan bir dalga şeklinde kadim dünyanın dört bir tarafına çeşitli amaçlarla giden Müslümanlar, İslamlaşma sürecini başlatmışlardır. Topluları derinden etkileyen ve birçok yönüyle dönüştüren İslamlaşma süreci gerçekleşirken sosyal, idari ve iktisadi yaşantılar değişmiş, tamamen değişmeyen mevcut yapıların da derinden etkilendikleri gözlemlenmiştir. Ticari hayattan eğitim sistemine kadar yaşanan değişimler, gerçekleşen dönüşümün temeli olan Kur'anî bilgiye kesin bir şekilde ters düşmediği sürece yerel özellikleri de bünyesinde harmanlamış ve İslamlaşan coğrafyaların aynı çizgide farklı renklerle yeniden yapılanmalarını sağlamıştır.

İslamlaşma gerçekleştiği coğrafyaların tüm özelliklerini göz önünde bulundurarak farklı bölgelere farklı enstrümanlar ile yaklaşmış, temel değişmezler saklı kalacak şekilde çehresini farklılaştırarak nüfuzunu gerçekleştirmiştir. İslamlaşma süreci Arap Yarımadası'ndan Hint coğrafyasına, Mezopotamya'dan Anadolu'ya kimi zaman İslam ordusu kimi zaman dervişler, kimi zaman göç dalgaları kimi zaman da tüccarlar aracılığıyla etkileşime girerek yoluna devam etmiştir. (Biçer, 2007)

İslam'ın farklı kollardan fakat birbirlerine paralel nitelikte yayılması; devletin tüm kurumlarıyla birlikte gerçekleştirdiği faaliyetler, farklı kanallardan topluları İslam ile tanıştıran tasavvufi akımların faaliyetleri, göç dalgaları, tüccarlar ve âlimlerin çalışmaları vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu sürecin önemli unsurları olan devlet ve tasavvufun (Sarıkaya, 2002) yanı sıra bunlardan farklı yaklaşımların da görüldüğü coğrafyalara rastlanılmaktadır. Sıfır noktasından çevreye yayılan dalgalar halinde genişleyen İslam çemberi; Yemen, Suriye, Irak, Kuzey Afrika ve nihayet İran'ı içine katarak kapsamlı dönüşümleri başlatmıştır. İslam'ın beraberinde getirdiği idari ve hukuki sistem, eğitim yaklaşımı ve iktisadi yapı, ilk olarak temas edilen ve etkisi hissedilen alanlar olmuştur. Takip eden süreçte yerel renkleri de bünyesine katarak güçlenen bu yeni dünya görüşü; (Attas, 1995) mimariyi, sanat ve edebiyatı da dönüştürerek bir bütünü oluşturan her bir parçayı yeniden şekillendirmiştir.

Bahsedilen bu bütünün en temel parçalarından biri olan eğitim ayağı; İslam'ın doğduğu günden itibaren asli yaşam kaynağını oluşturmuştur¹. İslam'ın ilk medresesi olarak kabul edilebilecek Mekke'deki Hz. Erkam'ın evi, daha sonra Medine'de Mescid-i Nebevi'nin hemen yanına Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kurulan Mekteb-i Suffa, ileride medrese olarak bilinecek merkezler için model oluşturmuş; bu çizgi devam ettirilmeye çalışılmıştır. Kur'an ve Sünnet'in öğretildiği ve otoritelerin yetiştiği yerler olarak faaliyet gösteren bu merkezler İslamlaşma sürecinin adeta beyni olmuştur.

İslam'ın doğuşunu takiben başlayan fütihat ile Suriye'de ordu bünyesinde fethe katılan Muaz bin Cebel, Ebu'd Derda ve Ubade bin Samit gibi sahabeler daha sonra bu

1) İslam düşüncesi ve dünya görüşünde eğitim/te'dib ile onun dayandığı doğru ve sahih bilgi (el-İlm) her dönemde kurucu bir rol üstlenmiştir. bkz. Seyyid Muhammed Nakib el-Attas, 6. Konuşma: 'İslam'da Eğitim Kavramı', İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi, İstanbul, 2003, s.167-202.

merkezlerde oluşturdukları ilim halkaları ile getirdikleri bilginin yerel halka geçişini sağlamışlardır (Tomar, 2009).

2. Fars Coğrafyası ve İslamlaşma

İslamlaşma sürecine; tamamı Arapçadan farklı dil konuşan bir bölge olarak giren en önemli coğrafyalardan biri İran'dır. Miladi 651 yılı itibarıyla Hz. Ömer (r.a.) döneminde Fars coğrafyasının İslam hâkimiyetine girmesi, İslamlaşmanın tüm kanallardan faaliyete geçmesini mümkün hale getirmiştir. Mecusiliğin [Zoroastrianizm] etkilerinin İslam'la uyuşmayan birçok kısmının ortadan kaldırılarak, farklı bir anlayışın hâkim olduğu yeni bir disiplin ile tanışan kadim Fars kültürü; edebiyat ve sanatın İslam ile bu düzlemde harmanlanması sonucunda genişleyerek birçok alana uzanan yenilikleri hazmetmiştir. Bu yeni dünya görüşü temelinde yeni bir kimliğin oluştuğuna şahitlik eden Fars coğrafyasındaki topluluklar; İslam'ın getirdiği temel nitelikteki yeni eğitim disiplinini öğrenmek ve öğretmek için Kur'an'ın dili olan Arapça ile etkileşimin gerekliliğini görmüş, bu dili öğrenmeye yönelmiş ve yönlendirilmişlerdir.

İslam'ın Fars coğrafyasında gelişerek tutunmasındaki en önemli kanal olan eğitimin Arapça vasıtasıyla yürütülmesi ve Arapçanın bölgedeki yeni idareciler ile iletişimdeki önemi bu dili hayati kılmıştır. İslamlaşma ile birlikte şehrin vazgeçilmez ve merkezi unsuru haline gelen cami ve çevresindeki yapılarda, ilköğretim çağındaki çocuklar eğitime tabi tutulmuşlardır. Çocuklar bu merkezlerde Kur'an-ı Kerim'in yanında Arapça, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) anlatan hikâyeler, hadis, basit matematik ve dini olmayan şiirler öğrenerek ilim yolculuklarına başlamışlardır. (Usta, 2007) İslam âlimleri ve çevrelerinde oluşan merkezler -ki daha sonra sistemli hale gelerek medreseyi oluşturacaklardır- eğitim hayatına devam edenler için çekim merkezleri oluşturarak, ilme talip olanların rihle denilen ilmi seyahatler vasıtasıyla tüm İslam coğrafyasındaki sirkülasyonlarını devamlı hale getirmiştir. Tefsir, fıkıh, hadis, akaid, kelam, ahlak ve tasavvuf, Arapça gibi başlıklar altında devam eden bu eğitim; temelde Arapça ve Kur'an alfabesi üzerine oturarak yerel dilleri ve Arapçayı bilen âlimlerin yardımıyla öğrencilere aktarılmıştır. Bu durum yerel dillerin zaman içinde Arabi unsurları emerek terimleri bünyesine yerleştirmesi ile devam etmiştir. Böylece, devam eden süreçte eğitim dili değişse de Arapçanın ağırlığı ve yerel dilin uygunluğu değişmeden kalabilmiştir. Dil ile birlikte Arap kültüründen de etkilenen ve aynı şekilde Arapları Fars kültürüyle tanıştıran bu alışveriş, yerel dilin alfabesinin yeni eğitim disiplininin sağlıklı yürümesi amacıyla değişmesini zaruri kılmıştır. Farsçanın İslamlaşma sürecinde diğer dillerden genel olarak ayrılan önemli bir yönü; İslami terimlere müteradif Farsça terimler üretebilmiş ve diğer İslamlaşan coğrafyalara bu terimler ile geçmiş olmasıdır. Farsça, Arapçadan sonra ikinci bir dil olarak kendi terimleri ile farklı toplumlar ve coğrafyalarla etkileşime girmiş, diğer diller ile dini ve edebi temelde kaynaşmıştır.

Askeri, idari-siyasi, sosyal ve sanatsal olarak çok yönlü yaşanan etkileşim; Kur'an ve Sünnet'i öğrenmek ve yeni idarecilerle iletişim kurabilmek için Arapçanın iyi öğrenilmesi

ile tekamül etmiştir. İslam fetihleri ile birlikte Basra ve Kufe gibi yeni kurulan şehir ve ilim merkezlerinde bu tip eğitim noktaları inşa edilerek entegrasyon hızlandırılmış, yerel halktan yani Acemlerden Arapçaya hakim uzmanlar yetiştirilerek ilim daha doğuya doğru taşınmıştır. (Kisai, 2000) Din ve lisan bilgisinin paralel olarak ilerleyişi doğrultusunda oluşan bu yeni fikir dünyası, yerel dile nüfuz ederek; halktan âlimlere kadar birçok terimin geniş olarak kullanılmasını ve yerleşmesini sağlamıştır. Bir usta çırak ilişkisi ile devam eden bu öğrenim zinciri, bölgeye ulaşan İslamlaşma ile önce tatbiki olarak öğrenilmiş sonra yerel dilin de yardımı alınarak o toplumdan ustalara devredilmiştir.

İslam'ın beraberinde getirdiği ay takviminin, İran'ın kullandığı güneş takviminin yerini alması gibi nispeten küçük değişimlerin dışında daha önceden kullanılan Pehlevi yazısının bırakılarak Kur'an-ı Kerim'in elifbası olan Arap alfabesinin kullanılması, güçlü bir entegrasyonu mümkün kılmıştır. Sonraki süreçte kültürel değerlerini toplumsal belleklerinde yaşatmaya devam edecek olan Fars toplumu; destanlar, efsane ve şarkılar gibi edebi öğelerini korumuş ve bu etkileşim sonucu yeni bir üslup ve edebiyat ortaya çıkmıştır. Edebiyatın Arapçaya özgü gazel ve kaside şekillerinin aruz vezni ile kullanılması yeni ve zengin bir niteliğe kavuşmasını sağlamıştır (Tokmak, 2000).

3. İslamlaşmanın Hint Coğrafyasına Taşınması

İslamlaşmanın zaman içinde birçok farklı kanal ile yaşandığı bir diğer coğrafya da kadim Hint coğrafyasıdır. Köklü bir inanç geleneği olan Hint coğrafyası ile Arap yarımadası arasındaki ticari ilişkiler İslam'ın doğuşundan çok daha önceye dayanmaktadır. Bu ilişkiler zaman içinde Hint ve Arap yarımadası kıyılarında kolonilerin kurulmasını gerektirecek kadar gelişmiştir. Kadim zamanlardan beri süregelen bu iletişim, Hindu bölgesi ile Arap bölgesi arasındaki haber alışverişini de canlı tutmuştur. Araplar tarafından "akıl ve hikmet ülkesi" olarak adlandırılan Hint ülkesi aynı zamanda birçok ticari maddenin de anavatanı olarak bilinmekteydi. Gittikçe artan bu ticari ilişki ile Hint kıyılarında artan Arap nüfusu siyasi hâkimiyetten önce İslam'ın görünen ilk yüzü olmuştur. XIII. yüzyıl ile birlikte Sind bölgesinin Muhammed bin Kasım es-Sekafi tarafından fethedilmesi, sürecin farklı bir kanaldan devam etmesini sağlamış, İran'da da olduğu gibi eğitim ve kültür merkezlerinin oluşmasını beraberinde getirmiştir. (Nizami, 1998) Fetihler ile birlikte Arapların bölgeye yerleşmesi ve bahsedilen merkezlerin kurulması ile dini bilgi Arapça üzerinden hem yerel halka hem de yerel dillere nüfuz etmiştir. İktisadi ve hukuki yeni düzenin İslamlaşmaya pozitif ayrımcılık gözeten uygulamaları Hint race²larının kimi zaman davet mektuplarına olumlu yanıt vermelerini sağlamıştır. Hint coğrafyasının İslam ile arasında ortaya çıkan bu bütünleşme, âlimlerin ilmi trafiklerine yeni güzergâhlar oluşturmuştur. Gazneli Mahmut ve seferleriyle birlikte genişleyen fetihler temelde aynı dönüşümler ile devam etmiş, cami-medrese çevresinde oluşan eğitim merkezleri ile çevresini etkisi altına alan noktalar oluşturulmuştur. Tasavvufi akımlar ve dervişlerin faaliyetlerinin de geniş alan bulduğu Hint coğrafyası, Gazneli Mahmut ve devamında Gurlular ile geniş göç dalgalarının menzili haline gelmiştir.

2) Hint coğrafyasındaki beylere verilen isim.

İran ve Türkistan bölgelerinin İslamlaşması ile birlikte Arabi etki temelinde farklı bir önem kazanan bu coğrafyaların dilleri, kendi âlimlerini yetiştiren birer merkez olarak diğer bölgelere bilgi alışverişini gerçekleştirmişlerdir. Hint coğrafyasında Arap, Fars ve Türk dil-kültürlerinin Hintçe ve diğer yerel diller ile harmanlanması sonucu, son derece renkli bir karışım ortaya çıkmıştır. İslam'ın doğuşu ile birlikte ticaret, göç, dervişler ve İslam ordusu ile bölgeye gelen ve İslam'dan başka ortak noktaları olmayan birçok etnik unsur, yeni bir ifade sisteminin inşasını hep birlikte gerçekleştirmişlerdir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ilk kez bir dil manasına gelecek şekilde "Urduca" olarak isimlendirilecek olan bu üslup, bölgenin dönüşüm sürecine girmesinden itibaren oluşmaya başlamıştır. Süreci içinde sufilerin, tüccarların ve askerlerin konuştuğu Arapça, Farsça ve Türkçe gibi diller, Hintçe ve diğer yerel diller temelinde yoğunlaşarak gelişmiştir (Toker, 2012).

Bölgede asırlardır kullanılan Devanagari yazısı yerini daha sonra Urdu Alfabesi olarak adlandırılacak olan, Arapça, Türkçe, Farsça gibi dillerin yanı sıra Hintçe ve diğer yerel dillerdeki sesleri de kapsayan, Arap Alfabesi temelinde oluşturulmuş bir sisteme bırakmıştır. Bu değişim bölge insanının tesir alanı içine girdiği bilgi ile etkileşiminin ne denli belirleyici nitelikte olduğunu gözler önüne sermektedir.

4. Malay Dünyasında İslamlaşma

Malay dünyası ya da adalar dünyası manasına gelen "Nusantara" (Osman, 2000) bölgesinin İslamlaşması hakkında belki diğer hiçbir bölgede olmadığı kadar muhtelif teoriler bulunmaktadır. İslam'ın yayılmasında etkili olan kanalların bu coğrafyada da etkili olduğu fakat ağırlıklı olarak ticaret ve tasavvufun etkisiyle gerçekleştiği belirtilmektedir. Güneydoğu Asya'nın irili ufaklı birçok adasından oluşan Malay dünyası XIII. yüzyıla dek Budist ve Hindu etki alanı içindedir. Ticaret, fetih, göç ve tasavvuf ile İslam hemen her bölgede temsil edilir hale gelmiş, ticari ve sosyal yaşamda görünür bir konuma ulaşmıştır. Dil ve kültürleriyle Arapçadan sonra kendi istilahasını sağlıklı bir şekilde oluşturarak *davet'e*³ katılan ikinci dilin sahibi Fars tüccarlar, Arap tüccarlar ile birlikte Malay coğrafyasında da faaliyetlerine başlamış ve ticari merkezlerde faal hale gelmişlerdir. Kadim dönemin en önemli haber alma kanallarından olan ticaret, bölgeyi deniz ticareti vasıtasıyla bu konuda adım adım aydınlatmıştır.

Malay yarımadası ve Sumatra'nın kuzey bölgesindeki ticaret noktalarında gittikçe artan Müslüman tüccar nüfusunun etkisi ve dervişlerin faaliyetleri ile XIII. yüzyılda Samudra-Pasai'nin hükümdarının İslam'a girdiği rivayet edilmektedir (Göksoy, 1994). Bölgeyi birer yüzyıl arayla ziyaret eden Marco Polo ve İbn-i Batuta'nın gözlemleri de XIII. ve XIV. yüzyılda Sumatra'da İslam nüfusunun var olduğu yönündedir (McAmis, 2002). Sumatra'da başlayan bu değişimi Malay Yarımadasındaki Malaka şehrinin 1402'de hükümdar Parameswara tarafından kuruluşu izlemiştir. Malaka'nın idaresinin takip eden süreçte kesin olarak Müslümanlar tarafından yapıldığı görülmüştür (Göksoy, 1995). Ma-

3) İslam dini esaslarının anlatılmak suretiyle insanların benimsemeleri ve dine uygun bir şekilde yaşamaları için gereken zeminin hazırlanmasını kapsayan çabaların bütünüdür.

lay yarımadasındaki Kedah bölgesinin ve diğer krallıkların da daha sonraki süreçte İslam etkisi altına girdikleri görülmektedir. XIII. yüzyıl ile birlikte bölgede görünür hale gelen, XIV. ve XV. yüzyıllar ile giderek hızlanan İslamlaşma süreci; Malay yarımadasının ilk Müslüman krallığı (Attas, 1969) olan Malaka sultanlığının konumunun son derece önemli olan deniz ticaret yolu üzerinde olması ve giderek güçlenen yapısının da yardımıyla sağlam bir iktisadi kaynağa kavuşmuştur. Malaka'nın diğer adalara ve çevresine uzanan siyasi ve iktisadi etkisi İslamlaşmayı daha da hızlandırmıştır.

Samudra-Pasai, Malaka ve Kedah'ın Müslüman hükümdarları; halk için önemli birer rol model oluşturarak, halkın İslam'a ilgi duymasını sağlayan motivasyonların başında gelmişlerdir. Malaka boğazı merkezli olarak bölgede genişleyen İslam dairesi ile ilgili birçok menkıbevi hikâyeler bulunmasının yanı sıra; Arap yarımadası ve çevresi merkezli sufi ve âlimlerin bu bölgeye ilmi seferler düzenleyerek davetlerde buldukları, bunun yanında tüccarların da aynı zamanda İslam'a davette oldukça etkin görev aldıkları bilinmektedir. Samudra-Pasai ve Malaka'dan başlayan ve çevreye yayılan bu etki, Malay Yarımadasından Sumatra, Cava ve Borneo, Celebes, Mindanao, Sulu ve Papua'ya kadar yavaş yavaş genişlemiştir. Malaka Sultanlığı'ndan yayılan bu önemli etki ile diğer kıyı bölgelerdeki ticari merkezler de İslamlaşma sürecine girmişlerdir. Kıyılarından iç bölgelere gidildikçe değişen ekonomik profil, İslamlaşma sürecinin kıyı ve iç bölgelerde farklı hız ve şekillerde devamını gerektirmiştir. Ticaretin etkisinin kısıldığı tarımsal iç bölgeler, tedrici olarak Süfilerin bu bölgedeki yerel inançların etkilerini bir çırpıda yıkmayacak tasavvufi yaklaşımları, bugün dahi sürdüğü belirtilen bir İslamlaşma sürecinin farklı bir boyutunu teşkil etmiştir (Attas, 1969).

Deniz ticaretinin hayati önemde olduğu Malay adalar topluluğunda, önce Samudra-Pasai ve daha sonra Malaka gibi ilmi merkezlerin tekamülü, İslamlaşmanın derinlemesine ilerlemesi için gereken hukuk ve eğitim ile ilgili altyapının sağlanması için önemli noktalar olmuşlardır. Malaka'nın yükselişi sadece iktisadi değil, sultanların himaye ettikleri âlimler ve bizzat sultanların kendilerinin de dini eğitimde yükselmeleri ile ilmi olarak da gerçekleşmiştir. İslamlaşmış ve İslamlaşmakta olan bölgeler arasındaki ilmi ağa dâhil olan Malay yarımadası, Sumatra ve sıraları geldikçe diğer bölgeler, İslami eğitim sisteminin geliştiği yerler haline geldiler. Öyle ki Malaka'da yetişen âlimlerin Cava adasının İslamlaşmasında önemli rol oynadıkları, bölgenin İslamlaşmasında payları olan Wali Sanga yani Dokuz Veli'den ikisinin Malaka'da okuduğu rivayet edilmektedir. Devam eden süreçte Malaka'nın Portekizliler tarafından işgal edilmesi, Açe Sultanlığı'nın Malaka'nın ilmi merkez olma özelliğini devralmasını zaruri kılmıştır (Göksoy, 1995).

İlk dönemde cami çevresinde yürütülen eğitim bu gelişme ile medrese kelimesinden ilham alındığı düşünülen *meunasah*, *ranggang* ve *dayah* gibi sırasıyla ilkokul, ortaokul ve yüksekokula benzetebileceğimiz merkezlere ayrılarak sistematik bir hal almıştır. *Surau*, *pesantren* ve *pondok* gibi farklı bölgelerde farklı isimlerle anılan ve birbirinden küçük farklar ile ayrılan bu eğitim kurumları; yerel diller temelinde temel düzeyde Kur'an eğitiminde; fıkıh, tefsir, tevhid, Arapça, tarih, coğrafya ve matematik gibi dersler ile yüksek

tahsilin mümkün olduğu yerler olarak hizmet vermiştir. Sumatra ve Malay Yarımadası'nda oluşan bu merkezlerin teşkil ettiği örnek farklı isimler almış, ancak temelde aynı şekilde diğer bölgelere transfer edilmiştir.

İslamlaşan diğer coğrafyaların hemen hepsinin yaşadığı alfabe dönüşümü ve daha da önemlisi dildeki Arabi ve Farsî unsurların ortaya çıkması bu sürecin kaçınılmaz bir sonucudur. İslamlaşmanın başlangıç sürecinde sözlü olarak, namaz kılmak ve şehadet getirmek gibi temel gereksinimlerin, dinlemek ve ezberlemek sureti ile karşılandığı tahmin edilmektedir. Daha sonraki süreçte İslam'ın genele yayılmasıyla bu sözlü aktarım yetersiz kalmıştır. Kur'an'ın okunabilmesi için Arap harflerinin öğrenilmesi bir zorunluluk halini almış ve bununla birlikte İslami bilginin daha etkin yayılabilmesi için Nusantara bölgesinin bir nevi ortak dili olan Malayca kaynak kitap gereksinimi ortaya çıkmıştır. Hindu ve Budist metinlerin bu dinlerin terimlerine ve bilgisine uygun olan Sanskrit kökenli Kawi ve Nagari alfabelerinin yerine Kur'an'ın alfabesine geçilerek İslami bilginin yerel dil üzerinden öğrenimi kolaylaştırılmış, terimlerin doğru telaffuzuna uygun ve yanlış anlaşılmaya en az mahal verecek bir sistem oluşturulmuştur. Malay dilinde olan özel sesler için Kur'an alfabesine küçük eklemeler yapılarak Cava alfabesi elde edilmiştir. İslamlaşma sayesinde bölgeden âlimlerin yetişmesi, Arapçadan tercümelerin Cava alfabesi ile yazılmasının yanı sıra müstakil olarak Malayca eserlerin ortaya çıkışını doğurmuştur. Bu geçiş aynı zamanda toplumun geneline yayılan Cava alfabesi temelinde sözlü edebiyatın da yazılı hale gelerek gelişmesini sağlamıştır (Salleh, 2010).

Sonuç

Bir dünya görüşüne ait tüm inceliklere vakıf olmak istenildiğinde tercüme ya da transkripsiyon oldukça zaman ve mana kaybettirici unsurlar olarak dönüşüm ve etkileşimi yavaşlatacaktır. Bu bağlamda ortak bir yazı dili ve ortak kelime havuzu, oluşacak müşterek terminoloji; bilgi ve tecrübe alışverişini sürekli ve kalıcı kılacaktır. İslamlaşma sürecinde tüm coğrafyalarda yaşanan bu alfabe dönüşümü, dünya görüşü ve bilgi dünyasının istikametinin ne yöne doğru tayin edildiği ile doğrudan ilgilidir. XIX. ve XX. yüzyıllarda yaşanan, mevcut alfabelerin Batı/Latin alfabesine geçişi ya da en azından senkronize edilişleri, yerel dillerin İslam öncesi konumlarına yani sadeleşmeye tabi tutulmaları ile devam etmiştir. Bu süreç terimlerin ve hayati sembolik tanımların tedavülünden kaldırılması, dillerin yüzlerini döndükleri merkezin değiştirilmesi ve Kur'an ile yerel diller arasındaki pedagojik bağın kopması ile son bulmuştur. (Attas, 2003) Bu, tamamen VII. yüzyılda başlayan ve toplumların İslamlaşmaları ile devam eden sürecin gereksinimleri doğrultusunda yaşanan dönüşümlerin bir başka "gereksinimler ve zaruretlere" bütünü ile yer değiştirmesi durumudur. Teknik ve mukayeseli üstünlüğe (Gencer, 2012) sahip olduğu kabul edilen Batı'nın dilleri ile sosyal ve siyasal olarak benzeşme, sanat, mimari ve edebiyatta ortaya çıkan derin etkileşimler, tıpkı İslamlaşma gibi Batılılaşma kavramı ile tanımlanabilir. Bu değişim, söylenildiği ve zannedildiği gibi yüzeysel değildir. Bahse konu değişimin sonu, tasarlanmış bir dünya görüşü değişimine, Paternalizm ile son bulacak bir mukayeseli üstünlük durumunun kabulüne varmıştır (Gencer, 2012).

İslamlaşma ile birlikte ortaya çıkan, kavmi ve kabilevi her türlü asabiyete⁴ karşı daha önce benzerine rastlanmamış bir bütünleşme, ırk ve dil temelinde ayrışma değil birleşmeyi getirmiştir. İslam dini, Arap toplumunun içinden çıkarak çevreye tebliğ ile yayılması sonucunda, Arap toplumunun olduğu kadar aynı zamanda Fars, Hint, Türk ve Malay toplumlarının da olmuştur. Arap alfabesi Kur'an-ı Kerim ile birlikte Kur'an alfabesi olmuş ve çeşitli yerel sesleri karşılayan eklemeler ile takviye edilerek toplumların kendi alfabeleri haline gelmiştir. Böylece Arap'ın Acem'e, Acem'in de Arap'a üstünlüğü olmaması gereğince her toplum İslam'a doğru gerçekleşen yakınlaşmasını, kavim değil bilgi temelinde gerçekleştirmiştir.

Bugün itibarıyla, güncel olarak yapılan Osmanlıca eğitimi ile alakalı tartışmalarda yukarıda bahsedilen İslamlaşma ile dil arasındaki etkileşim göz önünde bulundurulmayacak olursa; kişilerin ya da kurumların Osmanlıca olarak adlandırılan Arap harfli eski Türkçeyi uyandırma isteği altı doldurulmayan bir nostalji arayışından öteye geçmeyecektir.

Kaynakça

- Al-Attas, S. M. N. (1995). *Prolegomena to the metaphysics of Islam*. Kuala Lumpur: International Islamic Thought and Civilization.
- Al-Attas, S. M. N. (1969). *A General theory of the Islamization of the Malay-Indonesian archipelago*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Biçer, B. (2007). *Türklerin İslamlaşma süreci*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Buhari, M. I. S. M. (2009). Font development for arwi: An addition to Arabic Unicode Characters. *Scientia Bruneiana*. 9.
- El-Attas, S. M. N. (2003). *İslam, sekülerizm ve geleceğin felsefesi*. (Çev. Mahmut Erol Kılıç). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ertem, R. (1995). 'Elifba'. *TDV İslam ansiklopedisi*. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi. 11. 41.
- Gencer, B. (2012). *İslam'da modernleşme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Göksoy, İ. H. (1994). Endonezya'da İslam ve Hollanda hakimiyeti. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (1), 162.
- Göksoy, İ. H. (1995). Malezya'da İslamiyet, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (2), 196-210.
- Kisai, N. (2000). 'İran'. *TDV İslam ansiklopedisi*. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi. 22. 428.
- McAmis, R. D. (2002). *Malay Muslims: The history and challenge of resurgent Islam in Southeast Asia*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company.

4) "Asabiyet" kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İbn-i Haldun, Mukaddime, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, 2009, c.II, s.629.

- Nizami, K. A. (1998). 'Hindistan'. *TDV İslam ansiklopedisi*. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi. 18. 85.
- Osman, M. T. (2000). Giriş. (Mohd. Taib Osman Ed.). *Malay Dünyasında İslam Medeniyeti*. (Çev. Ali Çaksu). İstanbul: IRCICA.
- Salleh, S. H. Hj. (2010). *Malay literature of the 19th century*. Kuala Lumpur: Institut Terjemehan Negara Malaysia.
- Sarıkaya, M. S. (2002). Türklerin İslamlaşma süreçlerinde mezheplerin ve tarikatların yeri. *Yeni Türkiye Dergisi*. 2-3.
- Toker, H. (2012). 'Urduca'. *TDV İslam ansiklopedisi*. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi. 42. 171.
- Tokmak, A. N. (2000). 'İran'. *TDV İslam ansiklopedisi*. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi. 22. 416.
- Tomar, C. (2009). 'Suriye'. *TDV İslam ansiklopedisi*. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi. 37. 555-557.
- Usta, A. (2007). *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma serüveni*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.